

FASİH DİNÇ
Osmanlı-İran Sınırında Devlet ve Toplum

FASİH DİNÇ 1987 yılında Mardin’de doğdu. Lisans eğitimini Kırkkale Üniversite-
si’nde, yüksek lisans ve doktora eğitimini ise Hacettepe Üniversitesi’nde tamamladı.
Yakın dönem Osmanlı coğrafyasında aşiretler, heterodoks inanç toplulukları, top-
lumsal cinsiyet, sınır boylarında şehir, kültür ve sosyal tarih araştırma alanlarıdır.
Ardahan Üniversitesi Tarih Bölümü’nde öğretim üyesidir.

İletişim Yayınları 3384 • Tarih Dizisi 182

ISBN-13: 978-975-05-3458-4

© 2024 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2024, İstanbul

EDITÖR Aybars Yanık

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Bir grup Nasturî [F.R. Maunsell, “Central Kurdistan”,
The Geographical Journal, 18(2), 1901, s. 133].

UYGULAMA Hüsni Abbas

DÜZELTİ Yağmur Yıldırım

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

FASİH DİNÇ

Osmanlı-İran Sınırında Devlet ve Toplum

Caf Aşireti ve Nasturî Cemaati
(1839-1914)

Oğlum Aram'a...

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	9
TEŞEKKÜR.....	11
TAKDİM.....	13
GİRİŞ.....	17
Konu, kavram ve metodoloji.....	17
Birincil kaynaklar üzerine bir değerlendirme.....	26
Literatür tartışması.....	33
BİRİNCİ BÖLÜM	
19. YÜZYIL OSMANLI DÜNYASI	
VE YÜKSELEN SINIRLAR.....	43
Osmanlı Devleti'nde “yeni düzen” arayışı.....	43
<i>Düzen değişiyor: Batılılaşma,</i>	
<i>Tanzimat ve Meşrutiyet.....</i>	<i>47</i>
Yeni düzende sınır ve sınır toplumu.....	55
<i>Sınırın belirginleşmesi: Osmanlı-İran sınırı.....</i>	<i>56</i>
<i>Sınırdaki devletin yeniden inşası.....</i>	<i>63</i>

İKİNCİ BÖLÜM

SINIRDA DEVLET VE TOPLUM:

CAF, NASTURÎ VE OSMANLI.....	79
Sınırdaki üçüncü bir otorite: Caf aşireti.....	80
Sınırdaki devlet egemenliği ve aidiyet.....	89
Doğu Hıristiyanlığının bir temsilci: Nasturî cemaati.....	93
Toplumun keşfi: Devletin gözünde Caflar ve Nasturîler.....	104
“Yeni düzen”in sermayesi: Vergi toplamak.....	114
Vergi yüküne yükselen itiraz ve şikâyetler.....	134
Osmanlı Devleti’nin “medenileştirme” aracı: Göçbelerin iskânı.....	142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BATILI GÜÇLER, POLİTİK LİDERLER

VE YENİ ARACI ELİTLER..... 169

Batılıların Nasturîleri keşfi: Misyonerlerin “medenileştirme” savaşı.....	173
--	-----

Nasturîliğin siyasallaşması: Fırsatlar, ayrılıklar ve isyan..... 184

Yeni düzende eski düşmanlık:

<i>Nasturî ve Müslüman/Kürt ilişkisi.....</i>	208
---	-----

Milliyetçiliğin Nasturîlerdeki izdüşümü:

<i>Arayışlar, hizipler ve isyan.....</i>	217
--	-----

İki güç arasında güç olmak: Caf aşiretinin “yeni düzen”i..... 225

<i>“Yeni düzen”in yeni aracı elitleri.....</i>	231
--	-----

<i>Paylaşılabilen iktidar: Aşiret beyi mi, Osmanlı paşası mı?.....</i>	239
--	-----

SONUÇ..... 255

KAYNAKÇA..... 263

EKLER..... 279

KISALTMALAR

A.DVN.	Sadâret Divan Kalemî Evrakı
a.g.b.	Adı geçen belge
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
A.MKT.	Sadâret Mektubi Kalemî Evrakı
A.MKT.MHM.	Sadâret Mektubi Kalemî Mühimme Kalemî Evrakı
A.MKT.MVL.	Sadâret Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı
A.MKT.UM.	Sadâret Mektubi Kalemî Umum Vilayat Evrakı
ABCFM	American Board of Commissioners for Foreign Missions
akt.	Aktaran
BEO.	Babıâli Evrak Odası Evrakı
bkz.	Bakınız
ev.	Çeviren
der.	Derleyen
DH.EUM. 2. Şb.	Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye İkinci Şubesi
DH.EUM. 4. Şb.	Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Dördüncü Şubesi
DH.EUM.EMN.	Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Emniyet Şubesi

DH.EUM.THR.	Dahiliye Emniyet-i Umumiye Tahrirat Kalemi Evrakı
DH.ID.	Dahiliye Nezâreti İdare Evrakı
DH.MKT.	Dahiliye Nezâreti Mektubi Kalem
DH.MUL.	Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı
DH.SN.THR.	Dahiliye Nezâreti Sicill-i Nüfus Tahrirat Kalemi
DH.ŞFR.	Dahiliye Nezâreti Şifre Evrakı
DH.TMIK.M.	Dahiliye Nezâreti Tesri-i Muamelat ve Islahat
DİA.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
ed.	Editör
H.	Hicri Takvim
haz.	Hazırlayan
HR. MKT.	Hariciye Nezâreti Mektubi Kalemi
HR.SFR.3.	Hariciye Nezâreti Londra Sefareti
HR.SYS.	Hariciye Nezâreti Siyasi
HR.TH.	Hariciye Nezâreti Tahrirat
HR.TO.	Hariciye Nezâreti Tercüme Odası
İ.DH.	İrade Dahiliye
İ.HUS.	İrade Hususi Komisyonu
M.	Miladi Takvim
MV.	Meclis-i Vükelâ Mazbataları
MVL.	Meclis-i Vâlâ Evrakı
Y.A.HUS.	Yıldız Sadâret Hususi Maruzat Evrakı
Y.A.RES.	Yıldız Sadâret Resmî Maruzat Evrakı
Y.E.E.	Yıldız Esas Evrakı
Y.MTV.	Yıldız Mütenevvi Maruzat
Y.PRK.A.	Yıldız Perakende Evrakı Sadâret Maruzatı
Y.PRK.ASK.	Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat
Y.PRK.BŞK.	Yıldız Perakende Evrakı Başkıtabet Dairesi Maruzatı
Y.PRK.DH.	Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezâreti Maruzatı
Y.PRK.EŞA.	Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik
Y.PRK.UM.	Yıldız Perakende Evrakı Umumi
ZB.	Zabtiye

TEŞEKKÜR

Bu kitap, 2020 yılında Hacettepe Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda savunulan “Osmanlı-İran Sınırında Toplum ve Siyaset: Caf Aşireti ve Nasturî Cemaati (1839-1914)” adlı doktora tezinin gözden geçirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Aslında tezden bir bölüm, Yalçın Çakmak ve Tuncay Şur editörlüğünde 2022 yılında yayımlanan *Aktör, Müttefik, Şakî: Kürt Aşiretleri* adlı kitapta yer alan “Sınırdaki Üçüncü Bir Güç Olarak Caf Aşireti: Beyler, Şairler ve Siyaset” başlığıyla İletişim Yayınları okuyucusuyla buluşmuştu. Değerli meslektaşım ve dostum Doç. Dr. Yalçın Çakmak'ın teşvikleri, tezimin kitap olarak okuyucusuyla buluşmasında etkili oldu. Kendisine müteşekkirim. Ancak kitabın ortaya çıkma hikâyesinin en başına gittiğimde burada teşekkür ve minnet borçlu olduğum birçok kişi var. Öncelikle yazdığı, okuduğu ve söyledikleriyle hocam Prof. Dr. Ahmet Nezihi Turan'ı tanımak, benim için büyük bir şanstı. Bu şans, Hacettepe yıllarında babacan tavrı ve entelektüel kimliğiyle Prof. Dr. Mehmet Özden ve sadece akademide değil, hayatın her alanında alternatif bir bakış açısına sahip danışmanım ve artık çok değerli bir dostum Dr. Öğretim Üyesi Hakan Kaynar'ı tanımakla devam etti. Eş danışmanım Doç. Dr. Metin Atmaca, tez süreci boyunca benim maceracı arayış ve sapmalarımı daha realist

bir çizgiye taşımamda kritik müdahalelerde bulundu. Benzer bir şekilde Prof. Dr. Metin Yüksel'in doktora ders dönemimden itibaren farklı yaklaşım ve okuma önerileriyle tarihçilikte basamak atlamamda katkısı tartışmasızdır. Ayrıca tez konusunun şekillenmesinde Prof. Dr. Sabri Ateş, her fırsatta fikir ve önerilerini sundu. Tez İzleme Komite üyesi Prof. Dr. Burak Bilgehan Özpek'in tarih çalışmalarında sıklıkla ıskalandığını düşündüğüm siyaset bilimi kavram ve kuramlar konusundaki yönlendirici tutumu tez için önemli bir kırılma noktasıydı. Ayrıca tez savunma jürisinde yer alan Doç. Dr. Orhan Avcı ve Dr. Öğretim Üyesi Uğur Bahadır Bayraktar'ın teze yönelik görüş ve önerileri ufuk açıcı oldu.

Akademik kariyerimde kendilerinden ders aldığım hocalarım Prof. Dr. Mehmet Öz, Prof. Dr. Emine Erdoğan Özünlü, Prof. Dr. Fatih Yeşil, Prof. Dr. Tuğça Poyraz, Doç. Dr. Selda Güner Özden ve Dr. Öğr. Üyesi Hulusi Lekesiz görüş ve önerilerini almam için her zaman kapılarını açık tuttular. Değerli dostlarım Dr. Nesimi Gökşen ve Doç. Dr. Cihan Tuncer tez boyunca verdikleri destek ve önerileriyle hep yanımdalardı. Dr. Öğretim Üyesi Murat Alandağlı, Osmanlıca belge okumalarında tıkanıp yerlerde yardımcı oldu. Bir ferdi olduğum Hacettepe Üniversitesi ve Ardahan Üniversitesi Tarih Bölümleri süreç boyunca sorunlara çözümcü yaklaştılar. Son olarak editör Aybars Yanık olmak üzere bu kitabın okuyucusuyla buluşmasını sağlayan İletişim Yayınları emekçilerine teşekkür ederim.

Bu süreçte tüm dinginliği ile eşim Naime ve kocaman gülüşüyle oğlum Aram hep yanımdalardı. Ve sayfalara sığmayan kocaman ailem, size müteşekkirim...

FASİH DİNÇ, *Ardahan*, 2023